

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η Ευρώπη του Μεσαίωνα

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Με βάση το παράθεμα του σχολικού βιβλίου (σ. 23) και τις γνώσεις σας από το κείμενο να επισημάνετε τους παράγοντες που συνετέλεσαν στη βαθμιαία απομάκρυνση και εχθρότητα μεταξύ της Δυτικής Ευρώπης και του Βυζαντίου.
2. Με βάση τις γνώσεις σας από το βιβλίο να απαντήσετε στο ερώτημα: Ποια η γνώμη των Δυτικών για το Βυζάντιο;

3.

ΠΗΓΗ

Τέλος, ένα πλούσιο οδικό δίκτυο, σωστά χαραγμένο και τακτικά διατηρημένο, ενώνει την Κωνσταντινούπολη με τις εξωτερικές της επαρχίες των τριών ηπείρων. Το διατρέχουν οι αυτοκρατορικές στρατιές και οι έμποροι που μεταφέρουν τα εμπορεύματα της Ανατολής στο Βυζάντιο κι ως τη μακρινή Δύση, κυκλοφορώντας στο βαρβαρικό κόσμο το βυζαντινό νόμισμα, το δολάριο του Μεσαίωνα κατά την έκφραση του Λοπέζ. Πάνω στο χρυσό νόμισμα, στο ξακουστό «βυζαντινό», που ξεπερνούσε τα σύνορα, ο κόσμος έβλεπε τον βυζαντινό αυτοκράτορα με στρατιωτική στολή, στεφανωμένο από τον Χριστό ή την Παρθένο, απεικόνιση της θείας καταγωγής της εξουσίας του, συνοδευόμενο από τον άγγελο, σύμβολο νίκης και θείας προστασίας, να κρατάει στο ένα χέρι τη σφαίρα με το σταυρό, σημάδι της βυζαντινής οικουμενικότητας, και στο άλλο το λάβαρο ή το σταυρόσχημο σκήπτρο, σύμβολο της ρωμαϊκής και χριστιανικής εξουσίας στον κόσμο. Ομολογούμε ότι τίποτα άλλο δεν μπορούσε να δείξει καλύτερα και με πιο εντυπωσιακό τρόπο στους λαούς και στα έθνη, τις ιδεολογικές αρχές που εμπύχωναν το Βυζάντιο. Ο πολιτισμένος κόσμος, η οικουμένη, ανήκαν στον «εκλεκτό» και «προστατευόμενο» από τον Θεό βυζαντινό αυτοκράτορα, το διάδοχο των ρωμαίων αυτοκρατόρων. Ο Ιουστινιανός ο Α΄ είχε πραγματοποιήσει αυτή τη μεγαλειώδη ιδέα και υπήρξε ο πρώτος βυζαντινός αυτοκράτορας, που απεικονίσθηκε πάνω στο νόμισμα, κρατώντας στο χέρι τη σφαίρα με το σταυρό.

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκδ. Αργώ, Αθήνα 1977, σ. 25

Αφού μελετήσετε το παραπάνω κείμενο και με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο να σχολιάσετε τη φράση του βιβλίου σας: «το χρυσό βυζαντινό νόμισμα αποτελούσε το δολάριο του Μεσαίωνα».

4.

ΠΗΓΗ

Δίπλα και μπροστά σ' αυτό το κίνημα του «Διαφωτισμού» θα λέγαμε, κίνημα γενικά πολύ υψηλό και αριστοκρατικό από τη φύση του, σημειώνεται ένα λαϊκό ρεύμα, εμπυχούμενο από πεποιθήσεις διαδεδομένες στους απλούς ανθρώπους, που έμειναν κάτω από την επίδραση της Εκκλησίας. Το ρεύμα αυτό συνοψίζεται με λίγα λόγια σε μια στάση βαθιά αντιλατινική, που στόχος της παραμένει πάνω απ' όλα η Εκκλησία της Ρώμης. Φαντάζεται κανείς ότι το μίσος εναντίον της λατινικότητας συνδουλιζεται από τον αντιενωτικό κλήρο, που ο καλύτερος εκπρόσωπός του είναι ο πατριάρχης Γεννάδιος, ο πιο άγριος πολέμιος του ρεύματος της ελληνικής ανανέωσης, που κηρυσσόταν κυρίως στο Μυστρά. Δεν είναι καθόλου εκπληκτικό το ότι οι εκπρόσωποι του αρχαϊζοντος ρεύματος αναζητούν την προσέγγιση με τη Ρώμη και τη Δύση, ενώ εκείνοι του λαϊκού και εκκλησιαστικού ρεύματος, τυφλωμένοι από το αντιλατινικό τους πάθος, δεν διστάζουν να προσεγγίσουν τους τούρκους. Μου φαίνεται ότι μέσα σ' αυτό το παθιασμένο κλίμα πρέπει να τοποθετήσουμε αυτά τα καταπληκτικά λόγια του τελευταίου μεγάλου δούκα του Βυζαντίου: «Κρειππύτερόν εστιν ιδέναι εν μέση τη πόλει φακιόλιον βασιλεύον Τούρκων ή καλύπτραν Λατινικήν». Η σκαιοτήτα και η ειλικρίνειά τους απεικονίζουν τέλεια την ένταση που υπήρχε στην Κωνσταντινούπολη την αυγή της άλωσης της πόλης. Δείχνουν την τύφλωση που είχε πάθει η εκκλησία, ο λαός και η ίδια η βυζαντινή κυβέρνηση, που πείσθηκε στο τέλος ότι οι λόγοι της Εκκλησίας όφειλαν να υπερισχύσουν πάνω στους λόγους και το συμφέρον του Κράτους. Όπως ξέρουμε το αποτέλεσμα ήταν η καταστροφή του 1453 από την οποία χρειάστηκε πάνω από τέσσερις αιώνες για να συνέλθει ο ελληνικός λαός.

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, ό.π., σσ. 141-142

Αφού μελετήσετε την παραπάνω πηγή και λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο του σχολικού βιβλίου να αναφερθείτε στη στάση έναντι της Δύσης των λαϊκών στρωμάτων του Βυζαντίου, των λογίων, της αριστοκρατίας και της Εκκλησίας λίγο πριν από την Άλωση από τους Οθωμανούς.

5.

ΠΗΓΗ

Και τα γερμανικά φύλα συνωθούνται αρχικά απ' όλες τις μεριές προς τη Μεσόγειο, και ιδρύουν πρώτα τα κράτη τους παντού μέσα στην περιοχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και γύρω από τη θάλασσα εκείνη, την οποία οι Ρωμαίοι είχαν ονομάσει «mare nostrum». Οι Φράγκοι δεν μπόρεσαν να φθάσουν τόσο μακριά· βρήκαν όλες τις παράκτιες περιοχές κατειλημμένες. Προσπάθησαν να εισδύσουν εκεί με τη βία. Όλες αυτές οι αλλαγές και οι αγώνες φαίνεται πως διατάραξαν και χαλάρωσαν τις επικοινωνίες γύρω από τη Μεσόγειο. Είναι ωστόσο προφανές πως η παλαιά σημασία της Μεσογείου ως συγκοινωνιακού δρόμου, ως συνδετικού κρίκου, ως βάσης και κέντρου

κάθε υψηλότερης πολιτισμικής εξέλιξης σε ευρωπαϊκό έδαφος καταστράφηκε ολοκληρωτικά με την αραβική εισβολή. Τότε μόνον έσπασαν τα ήδη χαλαρωμένα νήματα της επικοινωνίας. Από ρωμαϊκή, η Μεσόγειος γίνεται κατά μέγα μέρος αραβική θάλασσα. «Ο δεσμός που ένωνε την ανατολική και τη δυτική Ευρώπη, τη βυζαντινή αυτοκρατορία και τα γερμανικά κράτη στη Δύση, διερράγη οριστικά. Η εισβολή του Ισλάμ [...] είχε στην πραγματικότητα ως συνέπεια να περιαγάγει τα κράτη αυτά σε συνθήκες οι οποίες δεν είχαν ποτέ υπάρξει μετά τους πρώτους χρόνους της ιστορίας». Για να το πούμε διαφορετικά: στα κράτη της ευρωπαϊκής ενδοχώρας -αν εξαιρέσουμε τις κοιλάδες που διασχίζονταν από ποταμούς, καθώς και κάποιες λίγες στρατιωτικές οδούς- δεν είχε ποτέ αναπτυχθεί, τουλάχιστον έως τώρα, εντονότερα διαφοροποιημένη κοινωνία και άρα πιο διαφοροποιημένη παραγωγή.

Για την ώρα είναι ακόμα δύσκολο να αποφανθεί κανείς με σιγουριά αν πράγματι η αραβική εισβολή δημιούργησε από μόνη της τις προϋποθέσεις μιας ανάπτυξης επικεντρωμένης στην ενδοχώρα. Η πλήρωση των ευρωπαϊκών εκτάσεων με τα φύλα της μετανάστευσης των λαών συνέβαλε ίσως και αυτή από τη μεριά της. Όμως αυτή η πρόσκαιρη αποκοπή από τις βασικές έως τότε επικοινωνιακές αρτηρίες είχε έτσι κι αλλιώς καθοριστική σημασία για την κατεύθυνση που έλαβε η εξέλιξη της κοινωνίας της δυτικής και της κεντρικής Ευρώπης.

Ν. Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, β' τόμος, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1997, σσ. 69-70

Αφού μελετήσετε το παραπάνω κείμενο και με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο να εντοπίσετε τις διαφοροποιήσεις που επέφερε η αραβική εξάπλωση στο Μεσογειακό χώρο.

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1. Να προσδιορίσετε τις συνέπειες της αραβικής εξάπλωσης και του εκχριστιανισμού των γερμανικών φύλων για την Ευρώπη.
2. Να εξηγήσετε πώς αντιμετωπίστηκαν οι Βίκινγκς και γιατί από τους κατοίκους της Ευρώπης κατά τον Μεσαίωνα.
- 3.

ΠΗΓΗ 1

Πρώτος, όστις διείδε την αυτοτελή σημασίαν του Βυζαντίου, υπήρξεν ο μαθητής του Μελάγχθονος Ιερώνυμος Wolf (1516-1580), γραμματεύς και βιβλιοθηκάριος του περιωνύμου τραπεζικού οίκου των Fugger. Ούτος συνέλαβε, το πρώτον, την ιδέαν της εκδόσεως των βυζαντινών ιστορικών εις

σειράν και με την υποστήριξιν του Αντωνίου Fugger εξέδοτο την Χρονογραφίαν του Ζωναρά, την Ιστορίαν του Νικήτα Χωνιάτου και τμήμα της Ιστορίας του Νικηφόρου Γρηγορά. Είναι ο πρώτος, όστις επενόησε τον όρον βυζαντινός και ωνόμασε την σχεδιαζομένην εκδοτικήν σειράν Corpus Historiae Byzantinae.

Αικ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία*, τ. Α', (324-610), Αθήνα 1975, σ. 2

ΠΗΓΗ 2

Ας θυμηθούμε, πράγματι, ότι οι βυζαντινοί δεν αποκαλούσαν τους εαυτούς τους παρά Ρωμαίους, και ο όρος βυζαντινός χρησιμοποιόταν εκείνη την εποχή από αρχαίζοντες συγγραφείς αποκλειστικά και μόνο για τους κατοίκους της Κωνσταντινούπολης, που είχε κτισθεί στη θέση της αρχαίας πόλης του Βυζαντίου.

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, *ό.π.*, σ. 14

ΠΗΓΗ 3

Είναι ενδεικτικό ότι ο όρος «Λατίνος» χρησιμοποιόταν από τους βυζαντινούς για να προσδιορίσει τους λαούς της Δύσης, ανεξάρτητα από το πού ανήκαν εθνικά και πολιτικά. Μ' άλλα λόγια, η λατινικότητα είναι στο εξής ένα είδος απάντησης στην ελληνικότητα. Αυτοί οι όροι προσδιορίζουν τώρα δύο κόσμους, που διαφέρουν κατά τις πολιτιστικές τους παραδόσεις και τις πνευματικές τους επιδιώξεις. Και όταν ο κοινός δεσμός τους, ο χριστιανισμός, θα εξασθενήσει, αυτοί οι δύο όροι θα καταλήξουν να προσδιορίζουν δυο κόσμους αντίθετους.

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, *ό.π.*, σσ. 93-94

Αφού μελετήσετε τα παραπάνω κείμενα και λαμβάνοντας υπόψη τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο να εξηγήσετε την προέλευση των όρων «Βυζαντινός», «Ρωμιός» και «Λατίνος».

4. Να προσδιορίσετε τη στάση των Ευρωπαίων απέναντι στις εξωευρωπαϊκές και μη χριστιανικές δυνάμεις κατά το Μεσαίωνα (έως 10 γραμμές).

5.

ΠΗΓΗ

Οι βενετσιάνοι, ανήσυχοι από την εγκατάσταση των νορμανδών στις δυο ακτές των στενών του Οτράντο, πράγμα που μπορούσε να βάλει σε κίνδυνο την ελεύθερη επικοινωνία στην Αδριατική και να καταπνίξει αργότερα την ευημερία της Γαληνοτάτης, έσπευσαν ν' ανταποκριθούν στη βυζαντινή αίτηση. Έστειλαν το στόλο τους στον Αλέξιο, με την παραχώρηση προνομίων, που τους επέτρεψαν να εγκατασταθούν σε εμπορικές θέσεις της Αυτοκρατορίας και στην ίδια την Κωνσταντινούπολη. Το χρυσόβουλο που δημοσίευσε το 1082 ο Αλέξιος Α' προς όφελος των βενετσιάνων θεωρήθηκε, δικαιολογημένα, ως η

πρώτη πράξη υποταγής της Αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με το περιεχόμενο αυτού του εγγράφου, οι βενετσιάνοι εγκατέστησαν στην Κωνσταντινούπολη ένα αληθινό εμπορείο. Στην εκκλησία του Αγίου Μάρκου παραχωρήθηκαν σημαντικές δωρεές, ενώ οι έμποροι της Γαληνοτάτης ασκούσαν στο εξής το εμπόριό τους απολαμβάνοντας όρους και φορολογικά προνόμια, που τους έκαναν πολίτες ενός ευνοουμένου κράτους. Έτσι οι βενετσιάνοι εγκατέστησαν προοδευτικά τις αποικίες και τα εμπορεία τους σ' όλες τις ναυτικές και εμπορικές θέσεις της Αυτοκρατορίας (μόνο ο Εύξεινος Πόντος έμεινε κλειστός γι' αυτούς για λόγους που αφορούσαν τον ανεφοδιασμό της Κωνσταντινούπολης) και απόκτησαν με τον καιρό σημαντικά πλούτη σε βάρος του κράτους και των βυζαντινών πολιτών. Η δραστηριότητά τους μέσα στην Αυτοκρατορία και η ευημερία τους αυξάνονταν τόσο γρήγορα όσο και η περιφρόνησή τους για τους βυζαντινούς. Αυτό προκάλεσε μια εκρηκτική κατάσταση, που η έκβασή της θα έβαζε σε κίνδυνο τις σχέσεις ανάμεσα στη Βενετία και στο Βυζάντιο.

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ, ό.π., σσ. 96-97

Αφού μελετήσετε την παραπάνω πηγή, παρατηρήσετε την εικόνα της σελίδας 25 του σχολικού βιβλίου και με βάση τις γνώσεις σας να εξηγήσετε την αλματώδη οικονομική ανάπτυξη της Βενετίας σε βάρος του Βυζαντίου.

Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

Ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής

1. Σύμφωνα με την Άννα Κομνηνή βάρβαροι ήταν:
 - α) μη χριστιανικά φύλα
 - β) εκχριστιανισμένα γερμανικά φύλα
 - γ) οι Χριστιανοί της Δύσης
 - δ) αλλόθρησκοι Έλληνες
2. Ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «ευρωπαίος» (europaeus) ήταν:
 - α) ο Πάπας
 - β) ο Καρλομάγνος
 - γ) ο Μιχαήλ Χωνιάτης
 - δ) ο Λιουτπράνδος

Συνθετική - Δημιουργική Εργασία

Να διερευνήσετε τις επιδράσεις του Βυζαντίου στη Βενετσιάνικη ζωγραφική.

Ενδεικτική βιβλιογραφία:

- *La peinture Byzantine, Etude historique et critique par André Grabar*, ed Skira - Flammarion, Genève, 1979.
- *Venise merveilleuse*, ed. KINA, Italia, Milan.
- *Ο Γκρέκο στην Ιταλία και η Ιταλική τέχνη*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου - Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών - Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, Αθήνα 1995.
- *Από τον Θεοτοκόπουλο στον Σεζάν*, εκδ. Υπουργείο Πολιτισμού, Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα 1992.